

‘Vrouwen-schoon met Mannelicke reden geluckigh verselt’

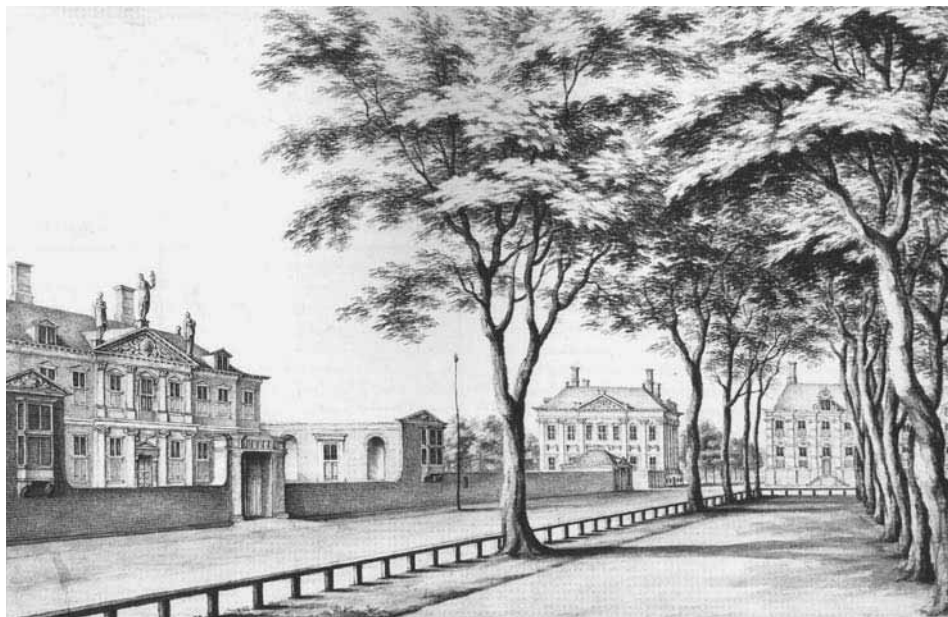
De perfect match met Susanna van Baerle

FRANS R.E. BLOM en AD LEERINTVELD

De getrouwde vrouw heet in het Nederlands van de zeventiende eeuw ‘huys-vrouw’. Die aanduiding kom je nergens anders in de wereld tegen. ‘Waarom markeert onze taal de huwelijkse status van de vrouw met de toevoeging ‘huys’, en niet bijvoorbeeld met ‘echt’ zoals in ‘echtlieden’ of ‘echtgenote’? Mogelijk duidt het woord op de sociale rolverdeling binnen het huwelijk: de man treedt op in de publieke sfeer, de vrouw binnen de muren van het huis. Of misschien wijst het op de fysieke afwezigheid van de Nederlandse man, die doorgaans buitenshuis verkeert om inkomsten te genereren, terwijl de vrouw de gang van zaken thuis bestiert. Een andere verklaring voor de woordkeuze luidt dat de vrouw degene is die kinderen ter wereld brengt en zodoende de familie, het huis, doet voortleven. Wie weet wat er allemaal nog meer schuilgaat achter dat predicaat. Het is een fascinerende vraag waarop een eenduidig antwoord wel nooit gegeven zal kunnen worden. Maar voor Susanna van Baerle, de ‘huysvrouw’ van Constantijn Huygens, is er naast al deze varianten nog één unieke betekenis.

Huygens en Van Baerle delen de tien gelukkigste jaren van hun beider leven (1627-1637), een decennium waarin het hun op alle fronten voor de wind gaat. Het icoon van die voorspoed is hun nieuwe huis dat dan verrijst aan het Haagse Plein: het classicistische stadspaleisje straalt grandeur uit, nieuw elan, kracht en harmonie, in de nabijheid van Oranje (afb. 1). Huygens zelf maakt in deze periode carrière aan het hof en weet zich de waardering en patronage te verwerven van Frederik Hendrik, de stadhouder die juist nu op het toppunt van zijn macht en militaire succes is. Susanna is een zelfstandige vrouw. In afwezigheid van haar man, die bijna de helft van elk jaar de Prins vergezelt aan de fronten, is zij degene die zorg draagt voor de thuisbasis. Daar is het vrolijk druk met jonge gezinsuitbreiding: bijna elke twee jaar wordt er een jonge Huygens geboren. In totaal brengt Susanna vier zoons en een dochter ter wereld, allen in de woning aan de Lange Houtstraat. Dat huis kijkt uit over het nieuw aangelegde Plein en op de bouwactiviteit aan de overzijde ervan: het Mauritshuis in de rechterhoek bij de Vijver, en links op de hoek met de Lange Pooten hun eigen *domus*. Dat nadert zijn voltooiing in 1637, bij de geboorte van het vijfde kind, en zal de perfecte bekroning zijn van tien jaar huwelijksgeluk. Maar de geschiedenis neemt een andere koers. In een onwaarschijnlijk bitter scenario gebeurt het dat Susanna na de bevalling niet goed herstelt en als jonge moeder overlijdt. Het huis heeft zij nooit betreden.

1 Zie de recente studie van E. Kloek, *Vrouw des huizes. Een cultuurgeschiedenis van de Hollandse huisvrouw*, Amsterdam 2009, p. 2

Afb. 1 Het nieuwe huis van Susanna en Constantijn aan het plein. Tekening van Jan van Call. Collectie: Haags Gemeentearchief.

Susanna van Baerle (Amsterdam 1599-Den Haag 1637) is van kindsbeen af een bekende geweest van de Huygensen. Ze is de dochter van Jan van Baerle, een volle neef van Huygens' moeder, die afkomstig is uit het Brabantse Breda waar ook Huygens' vader vandaan komt. Als Zuidelijke immigrant in Amsterdam heeft Jan met zijn vrouw Jacomina Hoon fortuin gemaakt in de handel. Susanna stamt uit een groot gezin, met twee broers en vijf zussen. Ze is drie jaar jonger dan Constantijn. In haar verschijning is ze, als we mogen geloven wat de vele versregels over haar zingen, een mooie meid van niet al te rijzige postuur. Later zal haar tweede zoontje Christiaan haar evenbeeld zijn, in bouw wat 'kortjens van gewas'.² Ook in karakter trekt die trouwens het meest naar haar: 'leergierich ende eergierich ten hoogsten [...] het levendighe beeld van des Moeders soete complexie ende ernstighe deughden'. Susanna is intelligent, verstandig in de conversatie, en bovenal kunstzinnig. Ze schrijft gedichten, en tekent en schildert graag – 'beter dan ik' volgens Huygens in *Daghwerck*.³ Haar tekentalent is vooral overgegaan op haar oudste zoon Constantijn jr., omdat ze volgens Huygens gedurende haar

2 A. Eyffinger en A.R.E. de Heer, 'De jongelingsjaren van de kinderen van Christiaan en Constantijn Huygens', in: A. Eyffinger (red.), *Huygens herdacht. Catalogus bij de tentoonstelling in de Koninklijke Bibliotheek ter gelegenheid van de 300ste sterfdag van Constantijn Huygens*, 's-Gravenhage 1987, p. 75-165, verder geciteerd als 'De jongelingsjaren'. Het hier gegeven citaat komt uit cap. 78.

3 Over haar schildertalent noteert Huygens in het werkplan voor *Dagh-werck*: 'Schilderen quod tu me melius', schilderen waarin jij beter dan ik. Zie F.L. Zwaan (red.), *Dagh-werck van Constantijn Huygens*, Assen 1973, p. 23.

eerste zwangerschap een bloementafereel van Hoefnagel kopieert.⁴ Zingen, iets wat Huygens in een aantal andere vrouwen bewondert, is niet haar grootste talent; haar stemgeluid is zwakjes.⁵ Susanna is een zelfstandige vrouw, die op haar zesde haar vader heeft verloren en er vanaf haar achttiende min of meer alleen voor staat na de dood van haar moeder.⁶ Ze staat sterk in haar schoenen en weet goed wat ze wil. Dat blijkt bijvoorbeeld als zij de uitdrukkelijke wens van haar schoonmoeder naast zich neerlegt bij de doop van haar kinderen. Haar eerstgeborene wordt op haar aandringen niet genoemd naar de grootvader van het kind, maar naar de vader: 'Constantijn'.⁷

Hard to get

De beste demonstratie van haar zelfbewustzijn en eigen wil geeft Susanna op het moment dat zij de twintig passeert en de eerste vrijers aankloppen. 'Liefv Susanneken, nichte en liefv kindt, seght doch ja', vraagt vader Christiaan Huygens in 1623 uit naam van zijn oudste zoon Maurits (en dus niet namens Constantijn).⁸ De smeekbrief aan Susanna onthult dat zij een felbegeerde partij is, en dat Maurits, zo zachtvaardig en vriendelijk als hij erin wordt afgeschilderd, misschien niet haar eerste keuze zou zijn:

Ick weet zeer wel dat ghy van vele trefflicke jonghe luyden de keuze hebt, maer dit weet ick oock wel, dat ghy nyemandt en zoudt connen verkiesen, die u vruntlicker en oprechter man en getrouwer bewaerder en beminthebber van tghene u Godt gegeven heeft, zoude kunnen zyn als mijne voorsz. Zone [...].

Het vervolg van de brief onderstreept met grote woorden hoezeer alle Huygensen haar waarden en beschouwen als een aanwinst voor de familie. Ze zal door iedereen op handen worden gedragen:

[...] dat oock nyemandt u groot verstandt, wetenschap en perfectien meer en zoude achten ende in waerde houden, als hy ende wy al te samen in ons huys, daer vader en moeder, bruer ende zusters u allen eere, vruntschap, dienst zouden bewijzen, tracteren en dat, zoo veel, ja meer als in eenich ander huys oft familie, al waren zy vry al veel hoogher en machtiger als wy.

4 Eyffinger en De Heer, 'De jongelingsjaren', cap. 40: 'soo dat hij [Constantijn jr.] all drie jaer met tecken ende krabbelen besich zijnde veeltijds dingen maeckten die van die jaren niet en waren te wachten. Sonderling in blommen, daer hij een extraordinarise genegenheit toe hadde van jongst aen. Sulx ick altoos hebbe toegeschreven sekeren lust die mijn huysvrouw van hem groot gaende hadde ende versadigde in 'tcooperen van een stukken van Hoefnagle dat ick doenmael van een vreemd coopman te leene bequam op haren heftiger instantie.'

5 De stemmen van de kinderen Constantijn jr. en dochter Susanna zijn ook wat zwak. Daarover zegt Huygens in 'De jongelingsjaren' dat beiden daarin 'naer de moeder aerden'. Zie Eyffinger en De Heer, 'De jongelingsjaren', cap. 35 en 194.

6 Zie ook haar biografisch lemma bij het ING:

<http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/Baerle>

7 Eyffinger en De Heer, 'De jongelingsjaren', cap. 18.

8 Christiaan Huygens' brief aan haar is van 14 januari 1623. Geciteerd bij Th. Jorissen, *Constantin Huygens. Studien*, Arnhem 1871, p. 129-133.

De brief maakt deel uit van een breder veroveringsoffensief waarin het hele gezin Huygens actief is. Moeder stelt haar huis open voor een logeerp partij van de Amsterdamse nicht. Als ze aangekomen is, maken de zussen Geertruyd en Constance uitstapjes met haar naar Scheveningen in een subtiële poging om het 'Apie', zoals zij haar in brieven noemen, in vertrouwelijkheid voorzichtig te bewegen. Maar als het woord huwelijk valt, reageert ze als door een slang gebeten. 'Ik sel me leve niet kunne resolve tot trouwe' krijgt zus Constance te horen.⁹ Intussen stuurt Constantijn, die in Londen verblijft, brieven aan Maurits met broederlijke adviezen in een mengeling van scherts en ernst. Maar de vrijer zelf is eigenlijk al afgehaakt. 'Mocht ik zelf schipbreuk lijden', zo schrijft hij terug, 'dan moet jij het maar eens bij Susanna proberen ...'.¹⁰ Tot ontzetting van het hele gezin lijdt Maurits schipbreuk.

Constantijn werkt de afwijzing uit in een lied, *Susanne un jour*. Het is een contrafact op het gelijknamige populaire lied, en verwoordt het afscheid van de ongenaakbare nicht.¹¹ Hij vergelijkt zichzelf en zijn broer met de oude mannetjes die bij haar bijbelse naamgenoot tevergeefs om liefde bedelen. Susanna zelf, zo dicht hij bitter-speels, mag het loon van de ongenaakbaarheid krijgen en altijd ongetrouwd blijven:¹²

Si cependant ton âgē te devance;
Ha, que le Ciel de juste recompense
Guerdonnera ta faute et ma constance
Susanne un jour!

(En als je oud en wijs geworden bent,
Laat de Hemel ons dan loon geven naar verdienste
Jou voor je afwijzing, en mij voor mijn aandringen.
Susanna, ooit op een dag!)¹³

Susanna's resolute afwijzingen raken trouwens niet alleen Maurits. Ook meer ervaren minnaars hoeven niet op genade te rekenen. Korte tijd later is P.C. Hooft de klos. De 44-jarige weduwnaar en dichter van de sprankelendste Nederlandse liefdespoëzie bezingt Susanna als zijn *Gloorroos*, *Clorinde* of *Arbele* in een krans van niet minder dan twintig gedichten (september 1625-januari 1626). Over het verloop van de vrijage houdt hij intussen zijn dichtervriend in Den Haag op de hoogte, die net als bij zijn

9 Worp, *Briefwisseling* (Lit.) 1, nummer 188, Constance aan Constantijn Huygens, ongedateerd maar ontvangen op 22 oktober 1622.

10 M. Huygens, 'Een vijftiental brieven aan zijn broer Constantijn (van 20 mei 1622 tot 7 juni 1624)', medegedeeld door M. de Haas in *B.M.H.G.* 50 (1929), p. 14.

11 Jorissen, *Constantin Huygens*, p. 148; P.E.L. Verkuyl, 'Huygens' Grill van 1623', in: W.A.P. Smit-nummer van *De Nieuwe Taalgids* (1968), p. 61.

12 Huygens stuurde een kopie aan Tesselschade met het verzoek er eventueel met hulp van Anna Roemers een kopie in schoonschrift van te maken: 'Soo Tesseltgien deze beuselingen komt te verwaerdigen met een Copije van haer konstige handt, sij wordt vriendelyck versocht dezelve in alle hare tuttlen betuttelijck nae te betuttelen, al soude sij onse Annetgie te hulp halen'. Zie ook J.A. Worp, *Een onwaerdeerlycke vrouw. Brieven en verzen van en aan Maria Tesselschade*, Utrecht 1976 [Den Haag 1918], p. 28.

13 Worp, *Gedichten* (Lit.) 1, p. 295.

broer vanaf de zijlijn, schertsend de affaire met zijn nicht aanvuurt. Maar 'Baereltje' wijst ook Hooft af.¹⁴

*Mijn Sterre, mijn Comeet geworden met een' lonck*¹⁵

Al zo'n vier jaar lang is Huygens getuige van andermans vruchteloze pogingen om zijn nichtje Susanna te veroveren, wanneer hij in september 1626 uiteindelijk zelf de stou- te schoenen aantrekt. Eerder was hij volstrekt kansloos geweest, zonder baan, inkomen of eigen huis. Nu, net dertig geworden, is hij *in bonis* met zijn vaste betrekking aan het hof van de Prins en een kansrijke speler op de huwelijksmarkt.

Aanvankelijk wijst niets erop dat het hem anders dan zijn voorgangers zal vergaan: Susanna is nog steeds niet in voor het huwelijk. Constantijn pakt het echter anders aan dan zijn broer Maurits destijds, door Susanna sonnetten te schrijven. Terwijl Hooft in sprankelende, knappe maar afstandelijke verzen te werk was gegaan, is Huygens nuchter en heel direct. De toon wordt gezet in het sonnet 'Aen Sterre' van 11 september 1626. Daarin zegt hij wel genoeg 'tongen' (pleitbezorgers) tot zijn beschikking te hebben, maar hun bemiddeling niet in te zetten: 'voor haer [hun] gemeene gonst verkies' ick verr uw Reden'.¹⁶ Boven de gunstige praat van derden geeft hij verre de voorkeur aan een direct beroep op Susanna's eigen verstandig oordeel. Dat thema herhaalt hij in het volgende sonnet aan haar, geschreven in de legerplaats Millingen op 17 september 1626:

Oft vrij ick averchts; oft most ick mij doen dragen,
En veilen ter genaed' van d'een' oft d'ander' tong';
Die mij ginch schilderen voor aengenaem, voor jong,
Voor wel en wijselick besteder van mijn' dagen,
5 Voor vroed, voor lettermann, voor fix op alle vragen,
Voor regen-rijck in 't natt daer Leda van ontfong,
Voor all dat ijemand is die oyt na Sterre dong,
En voor mij uyt den bedd', na mijn wild dorste jagen?
Neen, Sterre, stondt ghij schoon op d'uytspraeck van dat woord,
10 Mits mij een derde mann dat woord most overtellen
In soo verdeelden gunst soud' sich mijn' ongunst quellen,
En 'tsall mijn vijand zijn wie dat het voor mij hoort.
Nu vrij ick u der moeyt, en tred' u selver tegen,
Segt jae, maer seght het mij, dat zijn de kortste wegen.¹⁷

¹⁴ P.C. Hooft, *Lyrische poëzie*. Nieuwe tekstuitgave door P. Tuynman bezorgd door G.P. van der Stroom, Amsterdam 1994, dl 1, nummers 208-230 en 238-9. Zie ook G.C. Zielemans 'Hoofts geschreven portret van Susanna' in zijn artikel 'Constantijn en Suzanna'. Een dubbelportret literair geïnterpreteerd', in: *Spiegel der Letteren* 38 (1996), p. 258-294.

¹⁵ Worp, *Gedichten* I, p. 166, regel 2.

¹⁶ Worp, *Gedichten* II, p. 165. Onze interpretatie volgt die van Strengholt. Zie: Strengholt, *Huygens-studies* (Lit.), p. 83-92.

¹⁷ Ibidem.

Het geraffineerde gedicht bereikt twee dingen. Het stelt de retorische vraag of Huygens soms niet zelf zijn boontjes kan doppen en zich moet laten aanprijzen door een derde man, een tussenpersoon die hem haar jawoord overbrengt. Tegelijkertijd biedt het hele sonnet – en in het bijzonder de verzen 3 tot en met 7 – een kernachtig zelfportret van de dichter: prettig in de omgang, jong, verantwoordelijk, verstandig, vruchtbaar, literair en erudiet. De kwaliteiten van ieder afzonderlijk die ooit naar Sterre dong, verenigt hij in één persoon (regel 7). Het laatste vers van het sonnet benadrukt de directe stijl van hun vrijage: korte wegen.

Welk effect heeft de vernieuwende strategie? Die heeft tijd nodig, want twijfel is het eerste wat volgt in het najaar van 1626. Het gedicht 'Vrijerij' beschrijft wat Huygens in de herfst en winter doormaakt, aan de hand van een kosmologisch spel.¹⁸ Het begint veelzeggend: 'Ick doolde bijster-weghs in 'tswartste van 'tonseker, / In twijffel-mistischeit, in schrick'. Maar gaandeweg verandert de sombere terugblik in een zelfverzekerde kijk naar een positieve toekomst. De dichter zegt zijn dwaallicht, zijn ster, tot in de hemel te zullen volgen en op het lijf te vallen 'met overwicht van soenen' (vers 106). Al kussend zal hij doordringen in 'het webb van all die seven ringen' (vers 107: de banen van de zeven planeten) en dan haar daarvandaan mee terugvoeren naar het huwelijk, 'het bedde', voor de vereniging in de echt:

[...] daer sal mij 't stall-licht leiden,
Daer sal ick twijffelen wie ben ick van ons beiden,
En missen gaerne 'tlicht van sonn of sterre-schijn,
En tasten na mijn self, En dat sal Sterre zijn.¹⁹

Dit poëtische verslag van zijn 'vrijerij' legt Huygens overigens in de mond van een herder, die nog spreekt vanuit een droomwens. Met het lied zou hij zo'n uitwerking op de geliefde hebben, dat zij eindelijk haar starre houding opgaf:

Soo queelde Coridon, ter antwoord van sijn' Luyt,
En 'tkrachtige geluyt
De 'tdiamanten hert van sture Sterre vervallen
Tot minder als Crystallen;
Noch schreid' hij all van vreugd, noch song hij all van pijn,
En Sterre was all sijn'.²⁰

Schreiend van vreugde zingt de herder Coridon dit lied: hij h  d Sterre helemaal. Toch is hier de wens nog de vader van de gedachte, want Sterre geeft Huygens haar jawoord nog niet. Het gaat wel de goede kant op. Drie dagen later, op 26 januari 1627, compo-

¹⁸ Worp, *Gedichten* II, p. 170–174. Het gedicht is voltooid op 23 januari 1627 en kreeg pas in de Nederlandse verzamelbundel *Korenbloemen* (Den Haag 1658) zijn titel. Uitgegeven in: F.L. Zwaan, *Tien gedichten van Constantijn Huygens*, Assen 1976, p. 80–117. Zie ook: W.Vermeer, 'Huygens op vrijersvoeten (Over bouw en opzet van Huygens' *Vrijery*)', in: W.A.P. Smit-nummer van *De Nieuwe Taalgids* (1968), p. 63–72.

¹⁹ Worp, *Gedichten* II, p. 170–174, regel 145–148.

²⁰ Worp, *Gedichten* II, p. 170–174, regel 149–154.

neert Huygens het triomfantelijke lied 'T kan mijn Schip niet qualik gaen'.²¹ Een lied vol vertrouwen op een goede afloop: hij ziet zijn Sterre in het oosten staan, de stuurman moet alleen nog koers houden.

En inderdaad, op 18 februari is het gebeurd. 'Sture Sterre', die nooit wenste te trouwen, zendt Huygens een kristallen 'S': het ooit diamanten hart uiteengespat en in haar naamletter weer samengebracht. Zo geeft ze haar jawoord.²² Constantijn dankt voor de poëtische boodschap met het gedicht 'Een S van diamanten mij door Sterre gesonden'. Een week later is de verloving. Op 13, 21 en 28 maart wordt hun voorgenomen huwelijk afgekondigd. De trouwdag in Amsterdam valt op 6 april 'toevallig of niet de *dolce giorno* waarop driehonderd jaar eerder Petrarca en Laura elkaar hadden ontmoet'.²³

Een huwelijk op voet van gelijkheid

Zoals gebruikelijk wordt het huwelijk van Susanna en Constantijn met bruiloftsdichten luister bijgezet. Hooft laat zich niet onbetuigd.²⁴ Hij prijst de 'verheven geest' van de bruid, 'haar ongefronste deughd', 'een zoete ziel', 'lichaem (...) van fraeyigheên gelijk'. Feestelijk stelt hij vast dat Susanna voor het eerst de scherpte van vroeger mist, door toedoen van de liefde:

Dat maeghdelijk vernuft wel eer gewoon te lonken
Alleen op wetenschap, nu grondelijk verzonken
In minnekommer, weet tot haeren wil geen raedt.

Op nieuwe wijze staen haer' lichjes in de lóchjes.
Haer' helder harssen zyn bedwelmt met teëre tóghjes.²⁵

Hoofts bijdrage aan de vreugde bij het huwelijk van zijn goede vriend met de ook door hemzelf als bruid gewenste Susanna van Baerle toont zijn vriendschap. Hij prijst de bruid als een mooie, intelligente, niet gemakkelijk te veroveren vrouw, die met Constantijn Huygens een goede keuze heeft gedaan. Dat Hooft achter het net viste, doet niets af aan zijn vriendschap met haar. Integendeel. Susanna zal later, als haar man bij de

21 Worp, *Gedichten* 1, p. 176–178. Gezongen door de tenor Harry van Berne op de cd 'Proba me Deus' begeleid door Willem Mook op luit (Spaarne cd 2006, SPCD 0601) en door de tenor Nico van der Meel op de cd 'Muziek uit de gouden eeuw' van Camerata Trajectina (Globe, GLO 6013).

22 A. Leerintveld, 'De 'S' van Sterre', in: H. van Dijk, M.A. Schenkeveld-Van der Dussen en J.M.J. Sicking (red.), *In de zevende hemel. Opstellen voor P.E.L. Verkuyl over literatuur en kosmos*, Groningen 1993, p. 9–13.

23 Citaat uit Huygens, *Mijn leven verteld aan mijn kinderen*, dl 1, p. 13; Zwaan. *Tien gedichten*, p. 82; J. Smit, *De grootmeester van woord- en snaarspel. Het leven van Constantijn Huygens*, 's-Gravenhage 1980, p. 142. Het huwelijkscontract wordt besproken door H.A. Hofman, *Constantijn Huygens (1596–1687). Een christelijk-humanistisch bourgeois-gentilhomme in dienst van het Oranjehuis*, Utrecht 1983, p. 210–211.

24 Zie over het ontstaan van de vriendschap tussen Huygens en Hooft: A. Leerintveld, 'Hooft en Huygens. Kroniek van een vriendschap 1620–1625', in: Jeroen Jansen (red.), *Omnibus idem. Opstellen over P.C. Hooft ter gelegenheid van zijn driehonderdvijftigste sterfdag*, Hilversum 1997, p. 69–82.

25 Hooft, *Lyrische poëzie* (n. 14), nummer 237, regel 34–38 en voor de eerdere citaten de regels 19–27.

prins in het leger voor Groenlo is, de correspondentie tussen hen gaande houden en daar ook zelf aan bijdragen.

Het jonggehuwde paar vertrekt pas op 27 april naar Den Haag. Bijna de hele maand april zal gevuld geweest zijn met de gebruikelijke familiebezoekjes en de ontvangsten die het *society*-huwelijk met zich meebracht. Maar na de Haagse wittebroodsweken roept voor Huygens onverbidde de plicht. Hij is deze zomer gewenst bij de nieuwe veldtocht van Frederik Hendrik die op 20 augustus zal resulteren in de verovering van Groenlo.

Gedurende de veldtocht is Susanna in Den Haag, waar ze het contact met Hooft namens haar man per brief onderhoudt. Het gaat om grote literaire zaken, want Huygens heeft tussen de kriegsbedrijven door de gelegenheid gehad om Hoofts *Hendrik de Grote* (Amsterdam 1626) te herlezen. Twee lofdichten stuurt hij per koerier naar Susanna met het verzoek ze vanuit Den Haag door te sturen naar Muiden. Zij doet dat met een uniek briefje dat een proeve geeft van haar elegantie en vaardige pen. De woordkeuze en zinsbouw zijn helemaal in de toon van Hooft zelf:

Mijn Heere, Ick deel ue hier de beste helft wt van mijnen lesten ontfang van mijn weergae, ick heb neffens een brief oock wat veersachtichs, maer en behoefte geen en anderen paris om dat oordeel te strijcken als mijn sober verstant, ick geloove 'therlesen van ue krachtich schrijven, hem tot den iijver van dese buijtenstijtsche eerdichten gebracht heeft, ick verwonder mij datter noch tijt te vinden is in soo veel woels om iet wt te rechten [...]²⁶

De laatste zin, waarin Susanna haar verwondering uitspreekt om temidden van kriegstumult poëzie te kunnen schrijven, treft Hooft en inspireert hem. Want in antwoord schrijft hij aan de 'Gemaeline vanden H. Ridder Huijghens':

Me Vrouwe, De zucht om eenigh welgevallen te doen hebben aen mijnen Heere UEd. wel gekooren Eegae, gespeurt ujt UEd schrijven, gaet mijn harte zoo nae, dat ick t geen hier nevens gaet niet alleene door UEd. handt maer oorspronkelijk vande zelve doe komen. Want gelijk zij ziet, de vondt is van Ued. sich verwonderende over zoo leeghaerlijk werkende zinnen in zoo maghtigh een gewoel ende onleede.[...]²⁷

Ingevouwen bij de brief zit het gedicht 'Op 't rijmen vanden Heere Constantijn Huygens in 't leger voor Grol'. Ook daarin klinkt Susanna's echo in het vers dat Huygens prijst als een standvastig man: 'Die onbekommert rijmt in woel en kriegsvervaertheit'.²⁸ Hooft laat de echtgenote van zijn vriend dus hoffelijk weten dat de 'vondt' [vondst, inventio] voor zijn retourgedicht gelegen was in haar verwondering over hoe het mogelijk is om in 'soo veel woels [...] iet wt te rechten'.

Het andere 'veersachtighs' waar Susanna van Baerle in haar briefje aan Hooft over

²⁶ Susanna Huygens-Van Baerle aan Hooft in P.C. Hooft, *De briefwisseling van Pieter Corneliszoon Hooft*. Uitgegeven door H.W. van Tricht, dl 1: 1599-1630, Culemborg 1976, nummer 259. Gedateerd: 10 augustus 1627.

²⁷ Hooft, *Briefwisseling*, dl 1, nummer 261. Zie voor de datum van 15 augustus: H.W. van Tricht, 'Hooft, Huygens en Grol', in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 79 (1963), p. 1-9.

²⁸ Hooft, *Lyrische poëzie* (n. 14), nummer 250, regel 11-12.

schrijft, zijn drie lofdichten van Huygens – een in het Latijn en twee in het Nederlands – op zijn portret door Jan Lievens. Dit zijn eigenlijk liefdesgedichten waarin de jonge bruidegom het portret, waarop hij zwijgend is afgebeeld en dat bij Susanna in Den Haag hangt, aanspoort te spreken:²⁹

Spreekt, schilderij, en segt hoe groote kracht van vreugden
Mijn ingewand verheugden,
Ten tijden als ick schier, of heel verwinner werd
Van mijner Sterren hert³⁰

Dat Susanna van Baerle deze intieme gedichten minder acht dan de lofdichten voor Hoofts *Hendrik de Grote*, hoeft niet te verbazen. Voor deze verzen is geen andere Paris nodig dan haar 'sober' (gering) verstand om dat oordeel te vellen, zegt ze elegant. Het zou niet gepast zijn juist aan Hooft iets meer over deze liefdespoëzie te zeggen.

Als Hooft haar per brief van 8 september 1627 opnieuw vraagt een zending door te sturen aan haar man, kleedt hij zijn verzoek in met een citaat uit Petrarca. Het geeft aan dat Susanna Italiaans kon lezen.³¹ Zij antwoordt korte tijd later dat alles goed is aangekomen bij haar man, en geeft Hooft bovendien de verzekering dat dit doorzenden aangenam werk is voor haar en geen enkele moeite is. Bescheiden voegt zij eraan toe dat ze geen eigen composities toe durft te sturen, maar wel die van haar 'tweede ik':

Terwijl ick mij selven onbequaem kenn iet tot ue vermaek voort te stellen, hou ick mij noch voor geluckich als ick wt de tweede hant wat kan aenbrengen; ick sien hier weerom een deel grollen* die mijn Heer toegesonden worden, daer ick licht het beste deel minst af verstaen, tot de rest derf ick weijnich seggen, en begin soo te vereijgenen dat mij voortaan half dunckt ick van mij selven spreek [...].³²

*hier: gedichtjes die met Grollo (=Groenlo) van doen hebben

Interessant en tekenend voor Susanna van Baerles eruditie is dat ze in de woorden 'daer ick licht het beste deel minst af verstaen tot de rest derf ick weijnich seggen' (waarvan ik gemakkelijk het beste gedeelte het minst begrijp en van de rest durf ik weinig te zeggen) bij Hooft alludeert op een gezegde van Socrates. Deze wijsgeer zou van een werk van Heraclitus gezegd hebben: 'Wat ik ervan begrijp lijkt mij geniaal, en wat ik niet begrijp, is, geloof ik, hetzelfde.'³³

29 A.M.Th. Leerintveld, "Tquam soo wel te pass': Huygens' portretbijschriften en de datering van zijn portret geschilderd door Jan Lievens", in: H. Blasse-Hegeman e.a. (red.), *Nederlandse portretten. Bijdragen over de portretkunst in de Nederlanden uit de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw*, 's-Gravenhage 1990, p. 159–183.

30 Ibidem, p. 175

31 Hooft, *Briefwisseling*, dl 1, nummer 269.

32 Ibidem, nummer 270

33 L. Strengholt legt deze allusie uit aan de hand van een brief van Cats aan Huygens. Zie L. Strengholt, 'De oudste brief van Jacob Cats aan Huygens', in: H. Duits e.a. (red.), *Een lezer aan het woord. Studies van L. Strengholt over zeventiende-eeuwse Nederlandse letterkunde*, Amsterdam/Münster 1998, p. 123–130.

Het 'vereygenen' dat Susanna in de bovenstaande brief zegt te ondergaan, typeert een wezenlijk kenmerk van de manier waarop de twee echtelieden in het huwelijk willen staan. Ze *zijn* elkaar. In plaats van de traditionele verhoudingen met de man aan het roer, leggen Constantijn en Susanna de leiding in handen van eendracht: samen besluiten zij in alles en ieders eigen wil is conform die van de ander. Zo wordt de bijzondere verhouding geschetst in de autobiografie *Mijn leven verteld aan mijn kinderen*.³⁴ Diezelfde gelijkheid is een *leitmotiv* in *Daghwerck*, het gedicht dat Huygens op aandringen van zijn echtgenote componeerde over de inrichting van hun gezamenlijke leven.³⁵ Daarop wijst ook de werktitel van het gedicht, 'Huys-raed', wat op speelse wijze zoveel wil zeggen als 'raad voor het huiselijk leven'. Het gedicht bespiegelt het ideale dagelijkse leven samen met Susanna en kiest daarvoor de spanne van één enkele dag, van opstaan tot slapengaan.³⁶ Huygens heeft er met tussenpozen aan gewerkt. Zelfs in de genese is het een samenwerking tussen de twee partners. De delen die Huygens af heeft, laat hij steeds aan Susanna lezen, en haar suggesties verwerkt hij vervolgens weer. Het hele gedicht is een monoloog tot Sterre als echtgenote met de grondthese dat zij samen ze in het huwelijk één geworden zijn. Dat motief is voor het eerst hoorbaar geweest in het eerder in dit artikel behandelde 'Vrijerij' in het vers 'tasten naar mijzelf en dat zal Sterre zijn'. Susanna zelf gebruikte vervolgens de term 'vereygenen'. In *Dagh-werck* is het gethematiséerd in begrippen als 'eenheid', 'zielsverwantschap' of 'concordia', zoals in de volgende passage:

Nu't den Hemel soo gepast heeft
 Dat mijn' siel aan d'uwe vast leeft,
 Dat ick Gij, en t'eener tijd,
 Ghij tot Ick geworden zijt,
 Nu wij maer van naem en schillen,
 Nu mijn' lusten zijn uw' willen,
 All uw' willen all mijn lust,
 Ijders vrede elkanders rust;³⁷

Net zo spreekt Huygens over zijn huwelijk in *Hofwijck* (1650). Hij denkt met warmte terug aan de tien huwelijksjaren 'die wy eenlijvelick en evenzieligh waren'.³⁸

Het poëtisch bezongen ideaal van de huwelijkse harmonie heeft een parallel in de beeldtraditie van de zestiende en zeventiende eeuw.³⁹ Om die connotatie van *concordia* te activeren, functioneert in echtelijke portretten soms een muzikale, harmonieuze context. Dat is ook bij uitstek het geval in het enige portret dat is overgeleverd van Su-

34 Huygens, *Mijn leven verteld aan mijn kinderen*, dl 1, boek 2, vss. 384-86.

35 Zwaan, *Dagh-werck van Constantijn Huygens* (n. 3).

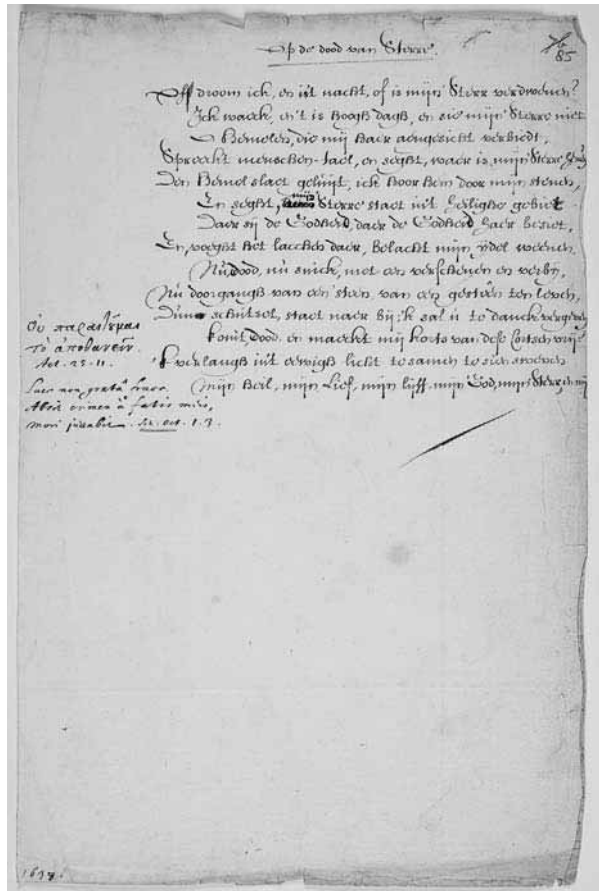
36 L. Strengolt, 'Dagh-werck: gedicht over voornemens', in: L. Strengolt, *Huygens-studies. Bijdragen tot het onderzoek van de poëzie van Constantijn Huygens*, Amsterdam 1976, p. 93-99.

37 Zwaan, *Dagh-werck* (n. 3), regel 17-24. Grootes noemt 'De liefde voor zijn Sterre en de diepe verbondenheid tussen hen beiden "de grondtoon van het gedicht"'. Zie E. Grootes, *Hoe te leven, hoe te overleven? Huygens' Dagh-werck en Hoofis Dankbaar genoegen*, Amsterdam 2008 [Vijfde Gouden-Eeuwlezing], p. 15.

38 Huygens, *Hofwijck* (Lit.), regel 1913-4.

39 E. de Jongh, *Portretten van echt en trouw: huwelijk en gezin in de Nederlandse kunst van de zeventiende eeuw*, Zwolle [enz.] 1986, p. 46.

Afb. 2 Het handschrift van het sonnet
'Cupido dissolvi. Op de dood van Sterre'.

sanna, Van Campens beroemde dubbel-huwelijkspportret waarop zij samen met haar man is afgebeeld. Zelfs het muziekblad wordt tezamen vastgehouden (afb. kleur iv).⁴⁰ (Wat de beschouwer overigens ontgaat, is de zwakke zangstem van Sterre.)

Zelfs als Susanna er niet meer is en Huygens in rouw zijn beroemde sonnet 'Op de dood van Sterre' componeert, typeert het eenheidsgevoel hun huwelijk. Hun scheiden doet het verlangen versterken om opnieuw één te zijn. Het is op onvergetelijke wijze verwoord in de laatste terzine (afb. 2):⁴¹

Komt, dood, en maeckt mij korts van deze Cortsen vrij:
'Kverlang in 'teewigh licht te samen te sien sweven
Mijn Heil, mijn Lief, mijn Lijf, mijn' God, mijn' Sterr en mij.

⁴⁰ Het portret is in 1991 geïdentificeerd, en maakt nu deel uit van de collectie van het Mauritshuis, Den Haag. Zie de beschrijving door Q. Buvelot in: B. Broos en A. van Suchtelen, *Portraits in the Mauritshuis 1430-1790*, Den Haag/Zwolle 2004, p. 63-68 met uitgebreide literatuuropgave.

⁴¹ Worp, *Gedichten* III, p. 46. Zie ook C. Huygens, *Epimikta. Een rouwklacht in het Latijn op de dood van zijn echtgenote (1637-1638)*. Met inleiding, vertaling en commentaar van J.P. Guépin, Voorthuizen 1996.

Moeder

Het bezongen en verbeelde ideaal van hun gelijkheid en huwelijkse harmonie laat zich complementeren vanuit andere bronnen, die niet voor publicatie bestemd zijn geweest. Een huiselijke tekst die heel direct inkijk geeft in het leven van het gezin, is het verslag dat Huygens bijhield van de geboorte en ontwikkeling van zijn kinderen.⁴² De intieme aantekeningen over de kindertijd zijn voor de zeventiende-eeuw uniek materiaal, omdat ze onopgesmukt het leven binnenshuis in voor- en tegenspoed weergeven. Daarbij speelt Susanna een centrale rol. Bij de geboortes van ieder van de vijf kinderen heeft de auteur scherp in de gaten wat zijn vrouw doormaakt, zoals blijkt uit de aantekening bij hun eerste kind, Constantijn jr.:

Constantin onsen eerstgeboren sone is ter wereld gekomen den tienden dagh martij 1628, vrijdaghs, des noenens tusschen half een ende een uren, in het achtersalett van ons eighen huys staende inde Houtstraet in 's Gravenhage, naest het huys van Amsterdam. De eerste pynen begosten de moeder aen te komen (sonder dat zij op 2 oft 3 weken naer gissing daerop gemaect hadde) des merghens voor dagh tusschen 3 ende 4 uren ende verheften haer meest zedert 8 uren, tot dat sij, niet sonder extreme benauwtheit, verlostte.⁴³

Op deze wijze wordt ook bij Christiaan (1629), Lodewijk (1631), Philips (1633) en Susanna (1637) het tijdstip en de duur van de weeën vermeld, en de gezondheidstoestand en het herstel van de moeder. Zelfs miskramen blijven niet onvermeld. In de winter van 1630 zit Huygens in nachthemd bij het haardvuur en heeft hij zijn zoontje Constantijn jr. scharrelend om zich heen. Op een onbewaakt ogenblik struikelt het mannetje en komt met zijn gezicht in het vuur terecht. Snel wordt hij gered, maar de schrik bij Susanna is zo hevig, aldus Huygens, dat zij drie dagen later een miskraam krijgt van haar twee maanden oude vrucht. Het is typerend hoe ook hier de aandacht uitgaat naar de gezondheid van Susanna:⁴⁴

een misvall die sij drij daghe daernaer kreegh, van een vrucht, die ontrent de twee maenden mochte gedragen zijn; van welck accident zij doch seer geluckelijck, in weinighe daghen, sonder eenighe ontsteltheit verquam.

Susanna komt in de aantekeningen naar voren als de spil van het 'huysgezin' wanneer haar man 's zomers in het leger verblijft. Zij volgt en stimuleert de ontwikkeling van de kinderen en houdt haar man op de hoogte in dagelijkse brieven. Het is te betreuren dat daarvan geen snippetje is bewaard, want hoe ze schrijft over hun gebabbel en onverwachte uitspraken mocht Huygens 'ten uystersten' vermaken.⁴⁵ Zij is ook degene die het eerste onderwijs van de kinderen op zich neemt. Dat begint met een speelse poë-

⁴² Eyffinger en De Heer, 'De jongelingsjaren' (n. 2).

⁴³ Ibidem, cap. 17.

⁴⁴ Ibidem, cap. 29.

⁴⁵ Ibidem, cap. 33. Smit oppert de suggestie dat Huygens haar brieven opzettelijk zou hebben vernietigd: Smit, *De grootmeester* (n. 23), p. 144.

Afb. 3 Huygens als weduwnaar, omringd door zijn vijf kinderen. Door Adriaen Hanneman. In de voorstudie was Susanna naast Huygens afgebeeld. Collectie: Mauritshuis inv. nr. 241.

zie-oefening om het geheugen te testen. Tot haar genoegen lukt het om de vijfjarige Constantijn jr. een flinke passage van buiten te laten leren uit het *Voorhout*, en die 'seer bevallich' te declameren.⁴⁶ Wat een thuiskomst zal dat zijn geweest voor de vader. Het jaar daarop begint ze met lesjes lezen en spellen.⁴⁷

Ook reist Susanna bij tijden het land af, in haar eentje zorg dragend voor de kinderen. In 1635 woedt in Den Haag de pest en trekt ze op aandringen van haar man weg met het hele gezin. De kwetsbare kleine jongens, Constantijn jr. (7 jaar), Christiaan (6), Lodewijk (4) en Philips (2) brengt ze via Amsterdam naar Amersfoort en vandaar uiteindelijk in Arnhem om er voor even – met haar man verenigd – betere tijden af te wachten. Na drie weken keert ze weer alleen met de kinderen naar huis per schip over de rivier. Onderweg doorstaat ze nog hachelijke momenten wanneer de schuit met haar en de mannetjes juist onder het uitbreken van een storm op een zandbank loopt.⁴⁸

Ze heeft ook genoeg te stellen met de gezondheid van haar kleintjes. Dat begint met perikelen rond hun doorkomende tandjes met de bijbehorende zweren, verhoging en koorts. Maar de ergste zorg baart haar de halskwaal van Constantijn jr.. Zo jong als

⁴⁶ Eyffinger en De Heer, 'De jongelingsjaren' (n. 2), cap. 38.

⁴⁷ Ibidem, cap. 42 en 44.

⁴⁸ Ibidem, cap. 44 en 72.

hij is, constateert ze een scheefgroei van de nek. Jaren is ze met dokters en middeltjes in de weer, maar het helpt allemaal niets. Ze trekt er met hem op uit naar een 'beroemde boer inde Rijp' in de ijdele hoop dat die iets aan het scheefgroeiende hoofdje kan doen.⁴⁹ Pas na vijf jaren van diverse vruchteloze pogingen is de kwaal in 1637 door de Utrechtse dokter C. van der Gall met succes verholpen, een maand voordat de medici om het bed van Susanna zelf geroepen moeten worden.⁵⁰

Dat schoone sterven

Als zij in 1637 voor de vijfde maal zwanger is, is Susanna, anders dan bij haar zoons, voortdurend misselijk. Er wordt dan ook 'universelijck voorseght dat het kint een dochter soude zijn, als bleeck t'onsen contentement'.⁵¹ Op 13 maart komt Susanna jr. gezond ter wereld in een voorspoedige bevalling. De eerste dagen herstelt de moeder goed en ontvangt ze kraamvisite. Maar na ruim twee weken, op 30 maart, krijgt ze last van koorts en felle pijnen. Enkele dagen later klaagt ze tevens over pijn 'omtrent de crop van de maghe', waaruit de doktoren opmaken 'datter ijert sprouw-achtigs mede waer gemenght'. Het duidt op spruw: een aandoening van de slijmvliezen, die de tong, mond, slokdarm, maag en darmen aantast. Drie weken lang doet ze 's nacht geen oog dicht, 'sonder dat sij oock des daeghs aen 'tsluymen konde geraecken'. Haar urine vertoont bovendien *signa peptica*, troebeling, en 'een groote strackheit', symptomen van ontsteking. Eind april verandert de continue koorts in verhevigde aanvallen over kortere perioden en fluctueren haar kansen als 'ebbe en vloed'.⁵²

Hoe zwaar het ziekbed ook is, tot in haar laatste momenten toont Susanna het krachtige karakter dat haar leven heeft gekenmerkt. Terwijl medici om haar heen nog hoop geven en praten over kans op genezing, controleert zij standvastig de situatie. Ze weersprekt hun prognoses (al geeft ze toch zonder morren gehoor aan wat de artsen haar opdragen), en ze bereidt zich op haar sterven voor in 'koele resolutien ende onbeweechelicheit'. Van Huygens zelf kan op dat moment niet hetzelfde gezegd worden. Bij hem heerst verslagenheid en grote bezorgdheid. Hoe moet het met de kinderen? Wat moet hij zeggen tegen hun oudste zoon Constantijn, die vanwege de ingreep in de hals juist deze dagen niet thuis is? Op dat moment richt zijn echtgenote zich zo goed en kwaad als het gaat van het bed op, steunend op haar rechterarm, en geeft Huygens, die ze haar 'vriendje' noemt, kalme instructies:

⁴⁹ Ibidem, cap. 36.

⁵⁰ Ibidem, cap. 46-48.

⁵¹ Ibidem, cap. 100.

⁵² Het verloop van haar ziekte is door medisch-historici geduid als een complicatie van het kraambed. Waarschijnlijk is een puerperale infectie gepaard gegaan met aderontsteking en zijn door de vorming van stolsels in het kleine bekken embolieën ontstaan (met de scherpe, acute pijn) die in de longen tot etterige haarden met slijmafscheiding hebben geleid en de fluctuerende koorts hebben veroorzaakt. Zie hierover M.J. van Lieburg, 'Constantijn Huygens en Suzanna van Baerle. Een pathobiografische bijdrage', in: *De zeventiende eeuw* 3.2 (1987), p. 171-180.

[Aan] Tieneken, vrientje, sult ghij seggen dat mamatie hem wel geern eens gesien hadde, dat ik oock wel wete dat hij mamatie geern hadde gezien, maer nu dat niet en heeft kunnen zijn, dat ick hem bevele geschickt te wesen, God te vresen, en sijn vader gehoorsaem te zijn.⁵³

Dezelfde gemoedsrust straalt ze uit als ze haar pas geboren dochtertje bij zich neemt en voor de laatste keer knuffelt. 'Soet mockeltje' zegt ze even liefdevol als altijd en kust haar ten afscheid. Ook de zevenjarige Christiaan mag bij haar op bed komen voor een afscheidskus: 'kom hier mijn soete mannetie, laet ick u eens kussen'.⁵⁴ De moederlijke woorden maken zo'n diepe indruk, dat Huygens ze vastlegt in zijn aantekeningen en als 'heilig' betitelt. De manier waarop Susanna haar laatste momenten beleeft, mogen volgens hem nooit vergeten worden:

De circumstantie van dat schoone sterven zijn niet mij alleen, maer alle bijwesende vrunden soo diep in geprent geweest, dat sij ons noyt en sullen ontgaen, maer inde kennisse der vromen bij gedurighe traditie gebracht, ende gevenereert werden.⁵⁵

Met deze woorden eindigen de aantekeningen waarmee Huygens het ziekbed van zijn echtgenote heeft vastgelegd vanaf de geboorte van het dochtertje tot aan haar doodsmoment en laatste woorden in de directe rede. Het is een uitzonderlijk intieme passage in het geheel van zijn oeuvre. Geen enkele andere persoonlijke gebeurtenis is door hem zo direct en zo gedetailleerd beschreven als de dood van zijn vrouw. Dichterbij Huygens' ontreddering in het moment kan de lezer niet komen, en evenmin dichterbij zijn uitgesproken waardering voor Susanna's zekerheid en kracht.

Het huis

In de namiddag van 10 mei 1637, zes weken nadat de koorts en pijnen zich voor het eerst manifesteerden, is Susanna overleden. De uitvaart vindt op 16 mei plaats onder grote belangstelling. Huygens begraaft haar in het familiegraf in de Grote Kerk, bij zijn vader en moeder. Maar daags daarna moet er nog een droeve gang gemaakt worden. Wat een triomftocht had moeten zijn naar hun nieuwe huis, wordt een treurmars. Hij noteert op 17 mei in zijn dagboek: 'Ik betrek mijn nieuwe woning, maar, helaas, zonder mijn tortel'.⁵⁶

Het nieuwe Huygenshuis aan het Plein is de verdienste geweest van zijn echtgenote Susanna. In een vroeg stadium van het ontwerp is op haar initiatief besloten om af te wijken van de oorspronkelijke vierkante plattegrond, zodat het huis uiteindelijk een rechthoekig gebouw werd, met twee identieke wooneenheden, één voor de vader en één voor de moeder. De ingreep tekent haar verstandige visie en krachtige wil, zoals

⁵³ Eyffinger en De Heer, 'De jongelingsjaren' (n. 2), cap. 52.

⁵⁴ Eyffinger en De Heer, 'De jongelingsjaren' (n. 2), cap. 75.

⁵⁵ Eyffinger en De Heer, 'De jongelingsjaren' (n. 2), cap. 105.

⁵⁶ *Dagboek van Constantyn Huygens*, voor de eerste maal naar het afschrift van diens kleinzoon uitgegeven door J.H.W. Unger, Amsterdam 1885 [Bijlage van *Oud-Holland* 3 (1885)], op 17 mei 1637.

Huygens die ook markeert in *Domus*, de Latijnse verhandeling die tekst en uitleg geeft bij het huis. De plattegrond ervan, aldus de auteur, is meermalen ontworpen door verschillende personen, zelfs door hofarchitect Simon de la Valée. Maar de uiteindelijke vorm, rechthoekig en aan weerszijden gelijk, is voornamelijk het product van Susanna's inzicht, in het Latijn 'uxoris praecipue ingenuo'.⁵⁷

Susanna doet als 'huys-vrouw' ook de financiële administratie van het project. De onkosten tijdens de bouw staan immers genoteerd in het 'Boeck, eerst door mijne Huis-vrouwe ende zedert haer overlijden by my van alle betaelingen, geen uytgezondert, gehouden'.⁵⁸ Zo'n kwitantie, getekenend door zijn moeder, heeft Constantijn jr. op een onbewaakt ogenblik eens overtuigend vervalst en aan zijn vader voorgelegd die er zonder argwaan intuït.⁵⁹ Het kattekwaad wijst er niet alleen op dat het zevenjarige jongetje een meesterlijke vervalser van handschriften is, maar ook dat Susanna normaliter degene is die de onderhandelingen met de aannemers voert en de betalingen doet. In de brieven aan haar man in het legerkamp houdt ze hem ook hiervan dagelijks op de hoogte. Zo verneemt Huygens tot in den treure over de zware en ondankbare taak die op haar schouders rust. Hij vervloekt de werklui als hij eraan terugdenkt hoe zijn vrouw het in haar eentje met die malafide lui te stellen moet hebben gehad. Zonder haar rust en standvastigheid was het misschien wel eens heel anders afgelopen:

Tot schande van het vaderland en zelfs in de eerste plaats van ons Den Haag moet ik bekennen dat er nergens ter wereld een barbaars en onmenselijk volk bestaat dat tergender het geduld van goede burgers op de proef kan stellen dan onze werklieden: luier dan de slaapziekte en trager dan stroop, ja, zo notoir langzaam, leugenachtig, onbetrouwbaar en schandig sloom, dat iemand zonder afdoende stoïcijnse afweer tegen deze ellende ongeschikt en incapabel mag heten om in deze tijd nog te bouwen. Dat is ook de reden waarom ik altijd in medelijden moet terugdenken aan mijn dierbare vrouw, wijlen jullie lieve moeder, die de eindeloze kwellingen van dit tuig en daarbij nog de zware dag en de hitte veelal alleen te verduren had, wanneer haar echtgenoot 's zomers weer afwezig was in verband met staatszaken en zij zijn rol waarnam zonder enig profijt of winst voor haarzelf. Want toen de bouw voltooid was, heeft jullie moeder zaliger het huis, dat [...] vooral zij tot stand had gebracht, nooit mogen betreden, omdat de dood, zo bitter voor mij, en nog veel bitterder voor jullie, haar van ons had weggerukt.⁶⁰

Wanneer Huygens dus in 1637 het nieuwe huis betreft, is zij aan wie in hoge mate de eer van het voltooide pand toekomt, niet daar. Die eer geeft hij haar postuum in *Domus*. En die zal hij haar blijven toekennen tot aan het einde van zijn eigen leven. Zijn testament, een halve eeuw later opgesteld, bevat een bijzondere wilsbeschikking voor het huis. Expliciet wordt de kinderen en verdere nakomelingen opgedragen om nooit het huis aan het Plein te verkopen, maar altijd binnen het geslacht te houden 'ter eere van my ende Saliger mijne lieve Huisvrouw, die het te samen gebouwt hebben'.⁶¹ Het

57 FR.E. Blom, H.G. Bruin en K.A. Ottenheim, *Domus. Het huis van Constantijn Huygens in Den Haag*, Zutphen 1999, p. 23-4.

58 A.D. Schinkel, *Bijdrage tot de kennis van het karakter van Constantijn Huygens, ontleend uit aantekeningen wegens het beheer zijner goederen*, 's-Gravenhage 1842, p. 62.

59 Eyffinger en De Heer, 'De jongelingsjaren' (n. 2), cap. 45.

60 In de Nederlandse vertaling van Frans Blom in: Blom, Bruin en Ottenheim, *Domus*, p. 21.

bouwwerk is na de dood van Sterre, of misschien beter *door* haar dood, geworden tot een icoon en heilig monument van hun huwelijkse liefde en geluk. Het is onlosmakelijk verbonden met de nagedachtenis van Susanna. Om die reden voert de dichter het huis ook op in de necrologie voor Susanna in de autobiografie *Mijn leven verteld aan mijn kinderen*:

Ze is niet heengegaan in de voldoening dat ze ons huis had verrijkt met een prachtige kinderscharre, want haar nabestaanden verdienden in haar ogen een huis dat statiger was. Daarvan heeft zij het deel ontworpen dat het meest wordt geprezen, en vervolgens heeft ze onvermoeibaar tot aan de nok toe de bouw geleid, terwijl ik in het legerkamp vastzat en het thuisfront in de steek moest laten omdat mijn prins bliksemde in de zware gevechten bij Breda en tot in de wijde omtrek de verdreven Spanjaard verpletterde. Zo heeft mijn liefste mij dit huis gewijd als laatste aandenken aan haar liefde en onderpand van zichzelf. Ik heb het samen met mijn kleine gevolg in tranen betrokken, verstoken van haar, mijn wederhelft, om wie ik als een eenzame tortel eeuwig zal treuren.⁶²

Tot besluit

De diverse publieke en private bronnen die elk op hun eigen manier fragmenten van haar leven naar voren brengen, tonen Susanna van Baerle telkens weer als een krachtige, autonome vrouw. Ze treedt zelfverzekerd op vanaf het moment dat de vrijers aankloppen tot in de laatste moeilijke uren voor haar dood. In het huwelijk met Huygens staat ze als een gelijkwaardige partner, bij tijden *is* zij hem, in het gezin is zij de drijvende kracht, en voor de kinderen is ze een zeer betrokken moeder die er veelal alleen voorstaat. Dat alles leidt tot haar bijzonderste kenmerk, dat tot nu toe nog onbesproken bleef. Het is door Huygens zelf geformuleerd in de op het eerste gezicht wat bevreemdende loftopos dat Susanna in haar kwaliteiten mannen evenaart. Zo wordt in de necrologie haar verstandigheid geprezen als *supra omnem sexum*, wat kan worden geduid als 'uitstijgend boven haar hele sekse'. En diezelfde passage noemt Susanna expliciet 'virtutis imago', het toonbeeld van *vir-tus* (mannelijke deugd). Bovendien bezingt *Hofwijck* Susanna als de ideale versmelting van 'Vrouwen-schoon met Mannelicke reden'. Hoe moeten we dat interpreteren?

Eén andere vrouw heeft van Huygens ooit het keurmerk 'mannelijk' gekregen. Dat is Anna Maria van Schurman. Zij krijgt de kwalificatie op basis van haar intellectuele bezigheden. Haar kennis en actieve beheersing van vreemde talen, niet alleen van het Grieks en Latijn, maar ook van bijvoorbeeld het Hebreeuws was uniek en voor meisjes feitelijk onhaalbaar door het gedifferentieerde onderwijs voor beide seksen en de daaruit voortvloeiende uiteenlopende ontwikkelingsmogelijkheden. Van Schurman is dus een man, omdat ze met haar hoofd mannelijke dingen doet. Daar komt nog bij dat ze niet trouwt, en dus nooit de rol van huisvrouw aanneemt.⁶³

61 Geciteerd uit A.D. Schinkel, *Nadere bijzonderheden betreffende Constantijn Huygens en zijne familie, alsmede eenige door hem vervaardigde doch onuitgegeven dichtstukjes*, 2 dln, [z.p.] 1851-1856, dl 1, 1851, p. 39.

62 Huygens, *Mijn leven verteld aan mijn kinderen*, dl. 1, boek 2, vss. 401-412.

Susanna's mannelijkheid ligt voor een deel bij haar door Huygens veelgeprezen intellectuele vermogens. Het gaat dan niet om de talen, maar om haar aanleg en begrip op andere terreinen die doorgaans het domein van mannen zijn. Een sterk voorbeeld is de ingreep in het bouwplan van *Domus*. Die kwam voort uit haar *ingenium*. Ook de boekhoudkundige administratie van het project is bij haar in goede handen. En in andere fysische vraagstukken is ze, getuige *Dagh-werck*, een goede gesprekspartner voor Huygens. Nog zo'n intellectueel terrein is de schilderkunst: mannen wist ze hier niet alleen te evenaren, maar zelfs te overtreffen (*supra sexum provecta virilem*).⁶⁴

Maar de belangrijkste soort mannelijkheid van Susanna ligt besloten in de wijze waarop Huygens haar karakter prijst. Telkens weer brengt hij naar voren hoe zeker en vastberaden ze optreedt in moeilijke situaties. In de aantekeningen van het sterfbed schittert ze in haar onbewogenheid en rotsvaste zekerheid. Bij de bouw van het huis toont ze voldoende stoïsche afweer tegen de ellendige oplichters. Bij de naamgeving van haar kinderen laat ze zich door niemand van de wijs brengen. En ook in de vele vrijages staat ze haar mannetje. Het is de autonomie van een uitgebalanceerd en evenwichtig persoon. Ze is het rolmodel van de stoïsche standvastige wijze. Een buitengewoon geschikte mannelijke 'huys-vrouw' voor Constanter.

Abstract – Susanna van Baerle is the one and unique woman to share her life with Huygens. Their matrimony, which lasted ten years, is a decade of great prosperity within the growing family as well as in their public position. This article portrays Susanna in all her facets, ranging from the talented, autonomous and highly attractive young girl, to her pivotal role and contribution in the Huygens family, and finally to the breathtaking last moments of her courageous departing from life. The analysis aims at understanding the process when two become one, answering the challenging question about the 'perfect match' from two perspectives: why does Susanna choose Huygens and why is she the only one for him?

⁶³ Zie hierover het artikel van Van der Stighelen en De Landtsheer in deze bundel.

⁶⁴ Huygens, *Mijn leven verteld aan mijn kinderen*, dl. 1, boek 2, vs. 521 en het commentaar in dl. 2, p. 296–297.